

КОРОЛЬОВА Н. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО
НАРОДУ У ТВОРЧОСТІ ТОМАСА МАННА
(на матеріалі роману “Будденброки”)

У статті досліджено специфіку лексичної репрезентації етнічної ментальності німецького народу у творчості Т. Манна. Автор використовує лексико-стилістичні засоби для вираження таких рис характеру, як прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього світів, дотримання чіткої соціальної стратифікації, економність, практичність, педантичність, пунктуальність.

Ключові слова: етнічна ментальність, ментальні риси, лексико-стилістичні засоби, лексична репрезентація.

Статья посвящена исследованию лексической репрезентации этнической ментальности немецкого народа в творчестве Т. Манна. Автор использует лексико-стилистические приемы для выражения таких черт характера, как стремления к упорядочению внешнего и внутреннего миров, соблюдения четкой социальной стратификации, экономность, практичность, педантичность, пунктуальность.

Ключевые слова: этническая ментальность, ментальные черты, лексически-стилистические средства, лексическая репрезентация.

The article deals with the lexical representation of ethnic mentality of the German people in the works of Th. Mann. The author uses lexical-stylistic means to express such mental traits of German people as tendency to order internal and external worlds, to observe the clear social stratification, economy, practicality, pedantry and punctuality.

Keywords: ethnic mentality, lexical-stylistic means, lexical representation.

Об’єктом дослідження у статті є лексико-стилістичні засоби у романі Томаса Манна “Будденброки”, **предметом** – їхня семантико-стилістична та лінгвокультурна специфіка. **Завдання** дослідження полягає в інтерпретації лексико-стилістичних засобів з **метою** встановлення окремих рис ментальності персонажів твору як представників німецького етносу.

Актуальність статті полягає в орієнтації її проблематики на сучасну парадигму лінгвістичної думки щодо взаємозв’язку мови, культури та мислення народу. **Новизна** матеріалу полягає у встановленні специфіки ментальності німецького народу та її лексичної репрезентації. Практичним **матеріалом** аналізу у статті слугує мова роману Т. Манна “Buddenbrooks”.

Тенденція до антропоцентричності є характерною для наукової парадигми мовознавства початку ХХІ століття. Саме тому

дослідження мови того чи іншого етносу як відображення його ментальних рис є неможливим без розуміння її взаємозв'язку із культурою народу, чия проекцією репрезентує себе також і художня література.

Роботу над романом “Будденброки” письменник розпочав у жовтні 1896 року і закінчив у липні 1900. У творі відображено занепад буржуазії, представлений автором як деградація знаного та шанованого у місті Любеку сімейства. Громадська дійсність у безпосередньому вигляді присутня в “Будденброках” тільки там, де вона наочно показує піднесення або падіння сім'ї. Даний роман репрезентує загальний процес розпаду патриціїв буржуазії, як притаманного ретроспективній Німеччині суспільного та соціального прошарку [2:60]. Фактично, “Будденброки” репрезентують мотив занепаду ідеалів німецького бюргерства [4:86–94].

Такий занепад описується письменником як процес внутрішній, показуючи читачам чотири покоління купецької сім'ї старого складу із Любека. Зауважимо, що тілесні та духовні риси, наявність яких акцентується письменником, репрезентуються ним як характерні для всіх представників сімейства Будденброків, виявляючи, проте, у кожному наступному поколінні нові властивості, нові нюанси характеру, що формуються під впливом сучасної їм суспільної ситуації.

Саме така монументальність роману “Будденброки”, його символічне прагнення відобразити системну деградацію цілого прошарку суспільства на основі опису занепаду однієї сім'ї дає змогу аналізу певних психологічних рис персонажів твору як характерних для специфіки ментальності німецького народу того періоду часу та дозволяє робити висновки про особливості їх прояву із посиланням на даний етнос загалом.

“Будденброки” Т. Манна характеризуються надзвичайно розгорнутим синтаксисом, згадкою безлічі деталей, які використовуються автором при описі будинку, де проживає сім'я, внутрішнього світу персонажів твору, а також їх зовнішності, широким зображенням окремих епізодів, великою кількістю діалогів та внутрішніх монологів [5:86–90].

Опис нещодавно придбаного найстаршим представником сімейства Йоганном Будденброком величного старовинного будинку дає уявлення як про традиційний, орієнтований на XVIII століття смак нового власника, так і про аристократичність сім'ї, адже дім наповнений предметами розкоші, які, деталізовано описані автором, є швидше характерними для дому багатого купця середини попереднього століття:

Die starken und elastischen Tapeten, die von den Mauern durch einen leeren Raum getrennt waren, zeigten umfangreiche Landschaften, zweifarbig wie der dünne Teppich, der den Fußboden bedeckte, Idylle im Geschmack des 18. Jahrhunderts, mit fröhlichen Winzern, emsigen Ackerleuten, nett bebänderten Schäferinnen, die reinliche Lämmer am Rande spiegelnden Wassers im Schoße hielten oder sich mit zärtlichen Schäfern küßten ... [1:6].

Прагнення до деталізації в описі побуту Будденброків, як, власне, і зображення картини світу типового представника німецького бюргерства середини XIX століття реалізується автором і в описі спільної вечері сімейства як типової для усіх представників цього класу загалом. Опис інтер'єру будинку Будденброків певним чином взаємодіє та перегукується із зображенням застілля членів сім'ї: у поведінці персонажів, в основному представників першого та другого покоління, спостерігається та ж монументальність та усвідомлення власної позиції у суспільстві, ті ж, ще не деградовані і не деформовані риси характеру багатого та успішного торговця, до реалізації яких прагнули представники третього покоління, але створювали лише їх видимість: *реальна самооцінка, самоповага, любов до своєї праці.*

Man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen, speiste mit schwerem Silbergerät schwere, gute Sachen, trank schwere, gute Weine dazu und sagte seine Meinung. Man war bald bei den Geschäften und verfiel mehr und mehr dabei in den Dialekt, in diese behaglich schwerfällige Ausdrucksweise, die kaufmännische Kürze sowohl wie wohlhabende Nachlässigkeit an sich zu haben schien, und hie und da mit gutmütiger Selbtsironie übertrieben wurde [1:25].

Такі ментальні риси німця-буржуа початку XIX століття знаходять у творі автора свою лексичну репрезентацію: за допомогою використаної і повтореної у декількох частинах

складносурядного речення лексеми *schwer*, яка служить означенням як для опису предметів меблювання будинку (*man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen*), срібних столових приборів (*speiste mit schwerem Silbergerät*), так і для репрезентації власне страв та вин, що споживаються під час такої вечері (*schwere, gute Sachen, trank schwere, gute Weine*). Використання даної лексеми у контексті зображення побуту сім'ї, її матеріального оточення (*високих, важких стільців, важких срібних приборів*), улюблених їжі та напоїв (*хороших, важких вин та страв*) покликане продемонструвати відношення персонажів до самих себе, до інших представників свого класу, та відображає їх віру у правильність такого укладу життя, у міцність та твердість своєї соціальної позиції.

Для того, щоб стилістично оживити ситуацію, надати правдоподібності та реалістичності автором використовується асиндетон, тобто безсполучниковість, призначення якого у підкресленні опису саме побуту представників першого та другого покоління Будденброків, їх звичного життєвого укладу: *Man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen, speiste mit schwerem Silbergerät schwere, gute Sachen, trank schwere, gute Weine dazu und sagte seine Meinung.*

Крім того, автор намагається підкреслити універсальність такої картини світу та ідентичність вищезгаданих ментальних рис представників ще не деградованого соціального кола вищих буржуа за допомогою використання неозначено-безособового займенника *man* у ролі підмета для двох, поєднаних також стилістичною фігурою анафори, речень: *Man saß auf hochlehnigen, schweren Stühlen ... . Man war bald bei den Geschäften und verfiel mehr und mehr dabei in den Dialekt ... .*

Характерною рисою психологічного портрету представників буржуа кінця XIX століття ще залишається вірність сімейним традиціям, почуттям обов'язку перед власною родиною. Що, проте, як підкреслює за допомогою використовуваної ним лексики автор, відбувається певною мірою з опорою на необхідність дотримання порядку таких відносин:

Es war Donnerstag, der Tag, an dem ordnungsmäßig jede zweite Woche die Familie zusammenkam, heute aber hatte man, außer den in der Stadt ansässigen Familiengliedern, auch ein paar gute Hausfreunde

auf ein ganz einfaches Mittagbrot gebeten, und man saß nun, gegen vier Uhr nachmittags, in der sinkenden Dämmerung und erwartete die Gäste [1:7].

Лексично ключовим для підкреслення закономірності сімейних зустрічей є використання автором слова *ordnungsmäßig*, семантика якого корелюється із лексемою *ordnungsgemäß*, що в перекладі означатиме *правильним чином*, а також *правильний, відповідний до діючого порядку*. Фактично, ми спостерігаємо, що сімейні зустрічі відбуваються згідно із встановленим раніше, ще попереднім, старшим поколінням порядком. Дотримання порядку у всіх сферах життя залишається і дотепер, хоч і в дещо трансформованому вигляді, валоративом німецької етнопсихології. Саме тому, очевидно, використання саме такої лексеми зумовлене для автора необхідністю показати певні початки занепаду сім'ї як основної цінності, адже зустрічі відбуваються виключно через правильність, правомірність такої поведінки, але не через бажання відчувати теплу сімейну атмосферу.

Диференціація моральних валоративів та домінуючих ментальних рис представників різних поколінь сімейства Будденброків реалізується автором зокрема наявністю варіативних точок зору на центральні прерогативи виховання дітей з метою формування підґрунтя їх осмисленого дорослого життя. Найстарший представник сімейства, Йоганн Будденброк, бачить таку основу в концепції *молися та працюй (Bete und arbeite heißt es)*, що, очевидно, відображає точку зору німця попередньої генерації, адже, хоча релігійність як прагнення покладатись на Бога у щоденній екзистенції ще частково актуальне для другого покоління Будденброків, та все ж в значно втрачає власну цінність для нащадків. Тоні, якої в першу чергу стосуються ці слова старого Йоганна, надто часто демонструє, на його думку, перші признаки схильності до *лінощів та високомірності (Müßiggang und Übermut)*, наявність яких, лексично використаних у синонімічному співвідношенні, у внутрішньому світі дівчини як майбутньої представниці такого шанованого сімейства видаються консулу неприйнятними. Така переконаність у власній правоті підкреслюється автором використанням модального дієслова *sollen*, семантика якого відображає зобов'язання, необхідність дій як

підконтрольних певному закону, чийсь вказівці, суспільним чи моральним нормам. Тоні зобов'язана дотримуватись у майбутньому дорослому житті таких валоративів, які, на думку Йоганна Будденброка, характерні для моральних цінностей Іди, економки, а саме релігійності та працьовитості, підконтрольності обов'язку, адже саме вони вважаються важливими чеснотами у ціннісній сфері тогочасних представників німецької нації:

Monsieur Buddenbrook schmunzelte spöttisch in sein Jabot über Idas fremdartige Aussprache; der Konsul aber streichelte seiner kleinen Nichte die Wange und sagte: „So ist es Recht Thilda. Bete und arbeite heißt es. Unsere Tony sollte sich ein Beispiel daran nehmen. Sie neigt sich nur allzuoft zu Müßiggang und Übermut“ [1:24].

Зразком для правильної поведінки Йоганн вважає Іду Юнгманн, гувернантку та виховательку дітей родини, яка зображується Томасом Манном як надзвичайно спокійна, працьовита особа. Причому для демонстрації цієї специфіки характеру дівчини автором використовується лексема *tüchtig* як типово німецька репрезентація необхідності відповідального відношення до виконання власних обов'язків та хорошої, професійної праці:

Übrigens hatte Ida Jungmann sich als tüchtig im Haustande und im Verkehr mit den Kindern erwiesen und eignete sich mit ihrer Loyalität und ihren preußischen Rangbegriffen im Grunde aufs beste für ihre Stellung in diesem Haus. Sie war eine Person von aristokratischen Grundsätzen, die haarscharf zwischen ersten und zweiten Kreisen, zwischen Mittelstand und geringerem Mittelstand unterschied, sie war stolz darauf, als ergebene Dienerin den ersten Kreisen anzugehören ... [1:31].

Саме ці риси цінуються у представників усіх класів німецького етносу, тоді як легковажність у професійному середовищі може викликати лише неповагу та нерозуміння. Крім того, Іда репрезентує такі риси, характерні для німецької етнопсихології того часу, як *розсудливість, лояльність, а також чітке дотримання стратифікації у соціумі (Loyalität und ihren preußischen Rangbegriffen)*, що, як стверджує автор, якнайкраще підходило родині Буддеброків. Прагнення до чіткої розмежованості станів репрезентується Ідою і в її рішучому та однозначному відношенні до себе як до вищого обслуговуючого персоналу (*ergebene Dienerin*)

до “вищого середнього класу”, тоді як прості служниці належали до його нижчого прошарку.

Отже, однією з характерних психологічних рис, притаманних Йоганну Будденброку як представнику власного історичного та соціального виміру, є відчуття переваги загальносімейного, суспільного перед особистісним, яке репрезентується почуттям любові до сина, але відмовою від нього як того, хто, незважаючи на сувору заборону та зневажаючи суспільну позицію сім'ї, вибрав особисте.

Друге покоління сім'ї Будденброків представлено у творі синами Йоганна, старшим Готтгольдом, народженим від першого шлюбу із фрау Жозефіною, та молодшим Жаном, сином Йоганна та його другої дружини, Антуанетти Дюшан. Готтгольд, обравши прерогативою власного життя почуття і пішовши на непотрібний його сім'ї мезальянс, автоматично втратив право на продовження сімейної справи. Тому наступником старого Йоганна стає Жан, гідний продовжувач справи батька. Економний, стриманий та практичний, він навіть у відносинах із братом віддає перевагу оперуванню голими цифрами, порівнюючи потенційні вигоди та втрати, пов'язані із можливістю грошової допомоги Готтгольду, про яку той попросив у листі:

- *Was machst du, Jean?, – fragte Johann Buddenbrook. - Ich sehe dich gar nicht mehr.*

- *Ich rechne, – sagte der Konsul trocken. Die Kerze flammte auf, und man sah, wie er gerade aufgerichtet und mit Augen, so aufmerksam, wie sie während des ganzen Nachmittags noch nicht darein geschaut hatten, fest in die tanzende Flamme blickte. - Einerseits: Sie geben 33 335 an Gotthold und 15 000 an die in Frankfurt, und das macht 48 335 in Summa. Andererseits: Sie geben nur 25 000 an die in Frankfurt, und das bedeutet für die Firma einen Gewinn von 23 335 [1:44].*

У своєму об'єктивному підрахунку чоловік оперує чіткими грошовими сумами, використання яких свідчить як про практичний і педантичний склад розуму Жана, так і про міцну і впевнену позицію того по відношенню до реального світу. Зауваживши, що виконання прохання брата про допомогу дасть тому змогу претендувати на спадок та порушить принципи (*ist das Prinzip durchbrochen*), він,

підкреслюючи свої рішення *енергійним рухом рукою (beschloß er mit einer energischen Handbewegung)* рішуче відмовляє у цьому. Жан Будденброк як представник другої генерації не ставить особисте, сімейне, вище, ніж суспільне та корисне для фірми, а фактично у своїх роздумах керується лише її інтересами, не виказуючи при цьому жодних суб'єктивних відчуттів, жодної симпатії та співчуття по відношенню до брата. Радше навпаки, Жан хвилюється за спадок, на який, як він певен, брат більше не заслуговує. Але і в цьому випадку, доводячи *недоцільність* допомоги як такої, що порушить принципи сім'ї, він апелює до інтересів фірми, адже рівнозначний спадок передбачає сотні тисяч марок (*handelt es sich für die Firma um einen Verlust von Hunderttausenden*), відділених від сім'ї, і, відповідно, втрачених для фірми.

Про відданість своїй справі, відповідальність та перевагу суспільного над особистим свідчить і епізод робітничого страйку, який лякає все місто, проте не стримує Жана, адже його чекають на роботі, на нараді:

- *Wohin willst du, Jean!*

- *In die Bürgerschaft ... Ich komme fast zu spät, die Geschäfte haben mich aufgehalten. Es wäre eine Schande, da heute zu fehlen. Meinst du, dass dein Vater sich abhalten lässt! So alt er ist ...*

- *Ja, dann geh mit Gott, Jean ... Aber sei vorsichtig, ich bitte dich, nimm dich in acht! Und habe ein Auge auf meinen Vater! Wenn ihm etwas zustieße ...*

- *Unbesorgt, meine Liebe ...*

- *Wann kommst du zurück!, – rief Konsulin ihm nach. – Je nun, um halb fünf Uhr ... je nachdem. Es steht Wichtiges auf der Tagesordnung, es kommt darauf an ... [1:171].*

Незважаючи на власний страх та розгубленість, наявність яких автор стилістично підкреслює використанням великої кількості апозіопез (*Wenn ihm etwas zustieße ... ; Unbesorgt, meine Liebe ... ; Je nun, um halb fünf Uhr ... je nachdem. Es steht Wichtiges auf der Tagesordnung, es kommt darauf an ...*), Жан готовий відправитись на роботу, адже відсутність його там сприйматиметься ним самим не менше ніж *сором (Es wäre eine Schande, da heute zu fehlen)*. Навіть потенційна неможливість такого вчинку репрезентується автором використанням умовного способу (*Es wäre eine Schande*), адже

відсутність Жана лише *могла б бути соромом*, але така можливість ніколи не реалізується в дійсності. Зауважимо, що рішучість Жана взяти участь у засідання підкреслюється і його самовимогою до пунктуальності: мало того, що він, ризикуючи, відправляється на роботу, він хоче неодмінно дістатись туди вчасно (*Ich komme fast zu spät, die Geschäfte haben mich aufgehalten*), адже *справи вже зачекались на нього*. Прикладом такої поведінки як норми життя вищих кіл німецького бюргерства середини ХІХ століття є для Жана також і батько його дружини, тогочасний консул міста Любек, якого, як зауважує чоловік, *нічого не могло б затримати, який б він не був старий* (*Meinst du, dass dein Vater sich abhalten lässt! So alt er ist ...*).

Даний епізод репрезентує також роль релігії для другого покоління Будденброків, адже дружина Жана, усвідомлюючи небезпеку, проте розділяючи життєві пріоритети чоловіка, зрештою стверджує: *“Ja, dann geh mit Gott, Jean ...”*, віддаючи тим самим його життя на милість вищої сили, Бога, який очевидно займаю одну із прерогативних позицій у картині світу представників цієї генерації.

Важливе місце роману займає третє покоління сімейства Будденброків. Томас Манн зображає братів Томаса та Крістіана, яких об'єднують певні психологічні риси, що детермінують для них, проте, зовсім різні життєві шляхи. Зауважимо, що, якщо для представників двох перших поколінь Будденброків є звичним побутовий уклад, традиції, суспільні норми патриціїв свого суспільного стану, то Томас і Крістіан вже відчують власну відчуженість та зайвість у цих рамках. Крістіан піддається непорозумінням із собою та оточуючим світом, і зрештою, гине, деградує при цьому морально. Проте Томас ще намагається штучно приростити власну особистість до попередніх та вже неактуальних традицій та етичних зобов'язань.

Небажання реально усвідомлювати та приймати навколишню дійсність демонструє Ганно Будденброк, син Томаса Будденброка – представник четвертого покоління сім'ї. Це апофеоз занепаду, адже для Будденброків як представників вищої буржуазії життєво необхідно відчувати реальність та свою позицію в ній. Розірвання зв'язку із дійсністю каузально детермінує занепад та деградацію, адже залишає їх без базису власної екзистенції:

Was hatte der Montag bedeutet? Man glaubt an keinen Montag, wenn man am Sonntagabend den “Lohengrin” hören soll ... Er hatte am Montag frühzeitig aufstehen wollen und diese albernen Sachen erledigen – damit genug! Nun war er frei umhergegangen, hatte die Freude seines Herzens gepflegt; am Flügel geträumt und alle Widrigkeiten vergessen.

Und dann war das Glück zur Wirklichkeit geworden. Es war über ihn gekommen mit seinen Weihen und Entzückungen, seinem heimlichen Erschauern und Erbeben, seinem plötzlichen innerlichen Schluchzen, seinem ganzen überschwänglichen und unersättlichen Rausche [1:667].

Єдиною бажаною дійсністю для Ганно Будденброка є музика, він готовий відкинути понеділок як символ буденності. Адже субота передбачає можливість відвідин театру та прослуховування опери “Лохенгрін” (*Was hatte der Montag bedeutet? Man glaubt an keinen Montag, wenn man am Sonntagabend den “Lohengrin” hören soll ...*). Символ конкретного понеділка як прототипу буденності демонструє використання автором означеного артикля (*der Montag*), адже саме *цей понеділок* не може містити в собі нічого нового й потрібного. Він вартий лише грубих, буденних речей, таких як навчання, всю неприйнятність яких автор демонструє лексемою *diese albernen Sachen*. Заради них він прокинеться раніше – але це все, що він подарує понеділку, тобто звичному життю (*Er hatte am Montag frühzeitig aufstehen wollen ... – damit genug!*). Вся радість його серця (*die Freude seines Herzens*), як метафорично зображає автор відношення Ганно до музики, зосереджена тут, в суботньому вечорі в театрі. Поетичне та глибоко натхненне відношення юнака до таїнства музики автор описує, використовуючи метафори та анафору, мета яких полягає в намаганні підкреслити такі ментальні риси Ганно як *ескейнізм, чутливість, схильність до творчості*:

Und dann war das Glück zur Wirklichkeit geworden. Es war über ihn gekommen mit seinen Weihen und Entzückungen, seinem heimlichen Erschauern und Erbeben, seinem plötzlichen innerlichen Schluchzen, seinem ganzen überschwänglichen und unersättlichen Rausche.

Отже, спостереження над творами Томаса Манна надає можливість виявити особливості лексичної репрезентації ментальних рис представників цього етносу. Перший роман письменника “Будденброки” відображає деградацію буржуазного світогляду на

основі репрезентації зміни чотирьох поколінь сім'ї, чії представники виступають носіями різноманітних ментальних рис, характерних для німців того часу. Найбільш типовими етнопсихологічними особливостями представників першого, другого та частково третього покоління Будденброків є адекватна оцінка дійсності, практичність, працьовитість, вірність обов'язку, економність, самоповага, здоровий глузд, реальна самоідентифікація та прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього світу, дотримання соціальної стратифікації та розсудливість. В той же час деякі представники третьої та четвертої генерації виступають носіями таких ментальних рис як ескейпізм, небажання сприйняття дійсності, втрати відчуття реальності. Для лексичної репрезентації психологічно-ментального портрету персонажів автор використовує метафори, гіперболи, контекстуальні синоніми, анафори, анаколуф, апозіопези тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Mann Th.* Buddenbrooks. Verfall einer Familie / Thomas Mann. – М.: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1956. – 735 S.
2. *Адмони В. Г.* Томас Манн. Очерк творчества / Владимир Григорьевич Адмони. – Л.: Лениздат, 1960. – 351 с.
3. *Harprecht K.* Thomas Mann, Eine Biographie / Klaus Harprecht. – Reinbeck: Rowohlt Verlag, 1995. – 1150 S.
4. *Ант С. К.* Над страницами Томаса Манна. Очерки / Соломон Константинович Ант. – М.: Наука, 1980. – 392 с.
5. *Сильман Т. И.* Проблемы языкового стиля Томаса Манна / Тамара Исааковна Сильман // Учен. зап. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена. – Л.: Лениздат, 1960. – Т. 217. – С. 173–190.
6. *Личкова В. А.* Людське світовідношення як предмет естетичного аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.08 “Естетика” / Володимир Анатолійович Личкова; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1996.
7. *Волощук Є. В.* Франц Кафка і Томас Манн: два типи модерністського художнього мислення (дисгармонійного і гармонійного) / Євгенія Валентинівна Волощук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – К.: Антросвіт, 2007. – № 10. – С. 54–57.
8. *Мельник С. П.* Культурософская публицистика Томаса Манна: социокультурный контекст, гуманистический идеал, мифопоэтика: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 / Сергей Петрович Мельник; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2006.
9. *Фаткулова Л. Р.* Прагматический эффект приемов логического выделения в синтаксисе Томаса Манна: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Лилия Раильевна Фаткулова; Московск. гос. ун-т. – М., 2006.
10. *Усачева Н. И.* Стиль Томаса Манна / Наталья Ивановна Усачова // Анализ стилей заруб. худож. и науч. лит-ры. – 1978. – Вып. 1. – С. 89–96.
11. *Якимович А. К.* Магическая вселенная: Очерки по искусству, философии и литературе XX века / Александр Клавдианович Якимович. – М.: Галарт. – 1995. – 134 с.
12. *Пюра І. В.* Біографічний міф митця початку ХХ століття в романі “Доктор Фаустус” Т. Манна: дис. ... канд. мистецтвозн. наук: 17.00.01 / Ірина Володимирівна Пюра; Нац. муз. акад. України імені П. І. Чайковського. – К., 2003.